

- Анішчанка, Я. К.* Генаральнае межаванне ў Беларусі / Я. К. Анішчанка. – Горкі; Магілёў, 2002; *Анішчанка, Я. К.* Інкарпарацыя. Літоўскія правінцыі ў падзелах Рэчы Паспалітай / Я. К. Анішчанка. – Мінск, 2003; *Анішчанка, Я. К.* Палітычная гісторыя ў часы падзелу Рэчы Паспалітай / Я. К. Анішчанка. – Мінск, 2006.
25. *Сосна, У. А.* Фарміраванне саслоўна-групавога складу сялянства Беларусі ў канцы XVIII – першай палове XIX ст. / У. А. Сосна. – Мінск : БДУ, 2000. – 115 с.; *Гарбачова, В. В.* Паўстанне 1830–1831 гадоў на Беларусі / В. В. Гарбачова. – Мінск : БДУ, 2001. – 186 с.
26. *Каханюўскі, А. Г.* Дваранства Беларусі ў другой палове XIX ст.: склад і сацыяльнае аблічча / А. Г. Каханюўскі // Гістарычная навука і гістарычная адукацыя ў Рэспубліцы Беларусь (новыя канцэпцыі і падыходы) : матэрыялы Усебеларус. канф. гісторыкаў, Мінск, 3–5 лют. 1993 г. : у 2 ч. / Беларус. дзярж. пед. ун-т. – Мінск, 1994. – Ч. 1. – С. 103–109.
27. *Люты, А. М.* Сацыяльна-эканамічнае развіццё Беларусі ў другой палове XVIII – першай палове XIX стагоддзя / А. М. Люты. – Мінск : БДПУ, 2004. – 320 с.
28. *Дамарад, А. А.* Аб пацвярджэнні дваранства шляхтай Віленскай і Гродзенскай губерняў (Па матэрыялах Літоўскага дзяржаўнага гістарычнага архіва) / А. А. Дамарад // Гісторыя: праблемы выкладання. – 2007. – № 4. – С. 45–52; *Дамарад, А. А.* Аб шляхах інтэграцыі арыстакратыі беларускіх зямель у склад дваранства Расійскай імперыі (канец XVIII – сярэдзіна XIX ст.) / А. А. Дамарад // Вес. Нац. акад. навук Беларусі. Сер. гуманіт. навук. – 2007. – № 5. – Ч. 1. – С. 73–76; *Дамарад, А. А.* Агульны гербоўнік дваранскіх родаў Расійскай імперыі як крыніца па саслоўнай гісторыі Беларусі / А. А. Дамарад // Тр. БГТУ. Сер. V. – Мінск, 2005. – Вып. XIII. – 222 с.;
- Дамарад, А. А.* Інкарпарацыя вышэйшай арыстакратыі беларускіх зямель у склад дваранства Расійскай імперыі (канец XVIII – першая палова XIX ст.) / А. А. Дамарад // Тр. БГТУ. Сер. V. – Мінск, 2006. – Вып. XIV. – С. 132–133.
29. *Дамарад, А. А.* Інтэграцыя шляхты беларускіх зямель у склад дваранства Расійскай імперыі : аўтарэф. дыс. ... канд. гіст. навук : 07.00.02 / А. А. Дамарад ; Беларус. дзярж. пед. ун-т. – Мінск, 2007. – 19 с.
30. *Рассадин, С. Е.* Князья, графы и бароны в Беларуси, конец XVIII – начало XX в.: история титулов в биографическо-личностном аспекте / С. Е. Рассадин. – Мінск, 2010.
31. *Макарэвіч, В. С.* «Панскі разбор шляхты»: абезземельванне чыншавікоў у другой палове XIX ст. і чыншавая рэформа 1886 г. у Беларусі / В. С. Макарэвіч // Беларус. гіст. часопіс. – 2011. – № 4. – С. 3–14.
32. *Каханюўскі, А. Г.* Сацыяльная трансфармацыя беларускага грамадства (1861–1914 гг.) / А. Г. Каханюўскі. – Мінск, 2013.
33. *Каханюўскі, А. Г.* Сацыяльная трансфармацыя беларускага грамадства (1861–1914 гг.) : аўтарэф. дыс. ... д-ра гіст. навук / А. Г. Каханюўскі. – Мінск, 2014.

SUMMARY

In the article the historiography of the integration process of the Belarusian gentry in the nobility of the Russian Empire after the speed of Rech Popolitaya are analyzed. Periodization of the problems (pre-Soviet, Soviet and modern periods) is developed and justified, main areas of research are identified and the personal concept of the author is given.

Поступила в редакцию 03.04.2015 г.

УДК 94(476)«186/187»:63

С. А. Талмачова,

кандыдат гістарычных навук, дацэнт, дактарант кафедры гісторыі Беларусі і славянскіх народаў БДПУ

ПАДРыхтоўка да ўвядзення павятовых па сялянскіх справах прысутнасцей на тэрыторыі Беларусі (60–70-я гг. XIX ст.)

Дзейнасць мясцовых устаноў па сялянскіх справах мела важнае значэнне ў практычнай рэалізацыі аграрнай рэформы 19 лютага 1861 г. Эфектыўнасць працы ўсіх структурных элементаў сістэмы непакопа ўрад, і ён рабіў спробы да яе інтэнсіфікацыі. У 1874 г. у імперыі, а ў 1878 г. у трох губернях Беларусі замест міравых пасрэднікаў і іх з'ездаў былі ўведзены павятовыя па сялянскіх справах прысутнасці. Нягледзячы на ўвагу навукоўцаў да аграрнай палітыкі самадзяржаўя 60–70-х гг. XIX ст., у сучаснай айчынай гістарыяграфіі працэс эвалюцыі мясцовых устаноў па сялянскіх справах, а таксама асаблівасці іх рэфармавання ў паўночна-заходніх губернях, не знайшлі адпаведнага адлюстравання. Таму вывучэнне вынікаў падрыхтоўкі да ўвядзення павятовых па сялянскіх справах устаноў на тэрыторыі Беларусі ў 60–70-я гг. XIX ст. з'яўляецца актуальным.

У 1861 г. для рэалізацыі аграрнай рэформы ствараўся інстытут міравых пасрэднікаў, якія павінны былі рэгуляваць узаемаадносіны паміж

вызваленымі сялянамі і іх былымі памешчыкамі. Аднак дзейнасць гэтых службовых асоб па розных аспектах з цягам часу ўсё больш не задавальняла ўрад. Таму пытанне аб неабходнасці захавання пасады міравога пасрэдніка і аб яго кампетэнцыі неаднаразова паўставала ва ўрадавых колах. У прыватнасці, кіраўнік Міністэрства ўнутраных спраў П. А. Валугеў лічыў, што міравыя пасрэднікі маюць занадта вялікія паўнамоцтвы і пастаўлены ў незалежнасць ад мясцовай адміністрацыі. Ён паступова абмяжоўваў правы міравых пасрэднікаў і яшчэ да 1863 г. імкнуўся замяніць іх прызначанымі чыноўнікамі. У цыркуляры ад 24 мая 1861 г. П. А. Валугеў патрабаваў ад губернатараў «пільнага і настойлівага назірання» за дзейнасцю гэтага органа, а ў цыркуляры ад 30 кастрычніка 1862 г. паставіў пытанне аб мэтазгоднасці скасавання пасады міравых пасрэднікаў як органа, які перашкаджаў мясцовай адміністрацыі [1, с. 32, 36].

У час падрыхтоўкі судовай рэформы пры дзяржаўнай канцылярыі была створана камісія для складання праектаў статутаў судаводства і судаўладкавання. У выніку яе працы ў 1862 г. узнікла меркаванне, што ў сувязі з увядзеннем міравых судоў няма сэнсу мець, акрамя міравых суддзяў, асаблівых пасрэднакаў па сялянскіх справах. На думку членаў камісіі, абавязкі апошніх без цяжкасцей маглі быць ускладзены на міравых суддзяў, тым больш, што апошніх абіраюць усе саслоўі павета, у тым ліку і памешчыкі, і часова-абавязаныя сяляне. Між тым, меркавалася, што калі, акрамя міравых суддзяў, будуць захаваны і міравыя пасрэднікі, то выдаткі на ўтрыманне абодвух інстытутаў акажуцца вельмі значнымі.

На этапе распрацоўкі праектаў новае палажэнне аб міравых суддзях планавалася ўвесці ў дзеянне ў канцы 1863 ці ў пачатку 1864 г., да часу заканчэння трохгадовага тэрміну. Затым павінен быў быць заменены спосаб выбару міравых пасрэднакаў, вызначаны «Палажэннем аб губернскіх і павятовых па сялянскіх справах установах» (арт. 14, 15) [2]. Акрамя таго, члены камісіі былі ўпэўнены, што за год да гэтага ва ўсіх памешчыцкіх маёнтках будуць складзены, зацверджаны і ўведзены ў дзеянне ўстаўныя граматы (у адпаведнасці з арт. 7 «Агульнага палажэння аб сялянах, якія выйшлі з прыгоннай залежнасці», на гэту працэдуру адводзілася два гады) [3]. Такім чынам, па меркаванні камісіі, адна з галоўных задач, для якой ствараўся інстытут міравых пасрэднакаў, будзе вырашана. Судовыя абавязкі можна было ўскласці на міравых суддзяў пасля ўвядзення новага інстытута. Таму, маючы на ўвазе, што губернскія па сялянскіх справах прысутнасці лепш ведалі кола заняткаў, якія ў новых умовах засталіся б у міравых пасрэднакаў, цыркулярам ад 30 кастрычніка 1862 г. міністр унутраных спраў загадаў губернартам абмеркаваць у прысутнасцях і прадставіць яму вынікі па наступных пытаннях: 1) якія з абавязкаў, што будуць выконваць міравыя пасрэднікі ў 1863–1864 гг., могуць быць ускладзены на ствараемых міравых суддзяў (участковых і ганаровых); 2) ці трэба ў некаторых мясцовасцях пасля стварэння пасады міравых суддзяў на пэўны час захаваць і міравых пасрэднакаў ці ўзмацніць часова склад будучых міравых судовых устаноў членамі, спецыяльна прызначанымі для спраў па сялянскіх пытаннях. У выніку 43 губернскія прысутнасці, у тым ліку і 5 паўночна-заходніх (Віленская, Гродзенская, Віцебская, Мінская і Магілёўская прысутнасці), прадставілі свае меркаванні [4, с. 1–2].

Усе 5 прысутнасцей лічылі зліццё спецыяльных устаноў па сялянскіх справах з агульнымі судовымі міравымі ўстановамі ўвогуле ў будучыні неабходным, па-першае, каб пазбегнуць вялікіх выдаткаў земства пры адначасовым існаванні абедзвюх устаноў; па-другое, з-за недастатковасці колькасці асоб, здольных замясціць дваіны

камплект міравых пасрэднакаў і суддзяў; па-трэцяе, з прычыны цяжкасці размежавання кампетэнцыі паміж двума міравымі ўстановамі, у выніку чаго будзе немагчыма вызначыць, хто павінен разглядаць справу, і адсюль – непазбежныя непаразуменні і сутыкненні [4, с. 2–3].

Адносна часу і сродкаў зліцця міравых устаноў адказы губернскіх прысутнасцей падзяліліся. 12 з 43 прысутнасцей з усёй імперыі лічылі магчымым усе абавязкі міравых пасрэднакаў па сялянскіх справах ускласці на агульных міравых суддзяў. Астатнія 30, у тым ліку і беларускія, усведамлялі неабходнасць зліцця спецыяльных па сялянскіх справах міравых устаноў з агульнымі судовымі міравымі ўстановамі. Аднак яны адмаўлялі магчымасць перадачы да названага тэрміну усіх абавязкаў міравых пасрэднакаў міравым суддзям. Галоўным аргументам было тое, што канчатковае пазямельнае ўладкаванне сялян (развярстанне, абмен угоддзяў і выкуп) да канца 1863 – пачатку 1864 г. яшчэ не паспее ажыццявіцца. Акрамя таго, застаюцца справы па грамадскім сялянскім самакіраванні і спагнанні павіннасцей [4, с. 3].

Каб пазбегнуць вызначаных цяжкасцей, губернскія па сялянскіх справах прысутнасці прапаноўвалі свае захады. Так, Магілёўская раіла для вырашэння спраў па сялянскім пытанні ўвесці асаблівыя службовыя асобы, якія ўвайшлі б у склад будучых агульных судовых міравых устаноў ці былі б перададзены ў распараджэнне губернскай па сялянскіх справах прысутнасці. На гэтых службовых асоб меркавалася ўскласці ўсе распарадчыя справы міравых пасрэднакаў [4, с. 3–4]. «Палажэнне аб губернскіх і павятовых па сялянскіх справах установах» шырока вызначыла «распарадчыя функцыі» міравых пасрэднакаў (арт. 27). Першую іх групу складалі абавязкі па пазямельных адносінах паміж памешчыкамі і часова-абавязанымі сялянамі: справы па складанні ўстаўных грамат; па прымяненні да асобных маёнткаў памеру надзелу, усталяванага для іншай бліжэйшай мясцовасці; справы па павышэнні ці паніжэнні павіннасцей адносна ўсталяваных памераў; па размеркаванні сядзіб на разрады; па адвядзенні ўгоддзяў і абавязковым іх развярстанні, перанясенні сялянскіх сядзіб і абмене зямель; па выкупе сялянскіх зямель і ўгоддзяў; па спагнанні з сялян нядоімак па павіннасцях на карысць памешчыка; па прадстаўленні мірскай зямлі ў часовае распараджэнне памешчыка; па прыёме і звальненні з грамады сялян; па выдзяленні сялянам паліва, калі па гэтым пытанні не будзе двухбаковых пагадненняў; па звальненні дваровых людзей, незалежна ад волі памешчыка, у выпадках, вызначаных у Палажэнні аб дваровых людзях і інш. Другую групу распарадчых функцый міравых пасрэднакаў па названым законе складалі абавязкі па сялянскім самакіраванні: зацвярджэнне валасных старшынь і іншых службовых асоб сельскага і валас-

нога самакіравання на пасадзе; па спагнаннях са службовых асоб сельскага і валаснога кіраванняў у выпадку скаргаў на іх ці парушэннях імі службовых абавязкаў; па выдаленні сялян з грамады мірскімі прыгаворамі і інш. [2].

Віленская, Віцебская, Гродзенская і Мінская губернскія прысутнасці лічылі мэтазгодным для спраў па сялянскіх пытаннях да тэрміну іх канчатковага вырашэння пакінуць міравых пасрэднакаў, але паменшыць іх колькасць. Гэтым пасрэднікам прапаноўвалася даручыць справы па канчатковым пазямельным уладкаванні сялян па грамадскім сялянскім самакіраванні. Віленская, Віцебская і Гродзенская прысутнасці лічылі мэтазгодным ліквідаваць інстытут міравых пасрэднакаў пасля заканчэння дзейнасці паверачных камісій [4, с. 3–4]. Адначасова ўсе губернскія прысутнасці адзначалі, што з увядзеннем у дзеянне ўстаўных граматаў «яшчэ далёка не скончана» пазямельнае ўладкаванне сялян, якія выйшлі з прыгоннай залежнасці. Наадварот, толькі пачнецца вырашэнне важнейшых для сялян пытанняў: аб абавязковым разварстанні і абмене ўгоддзяў, з абавязковым перанясеннем сядзіб, а таксама складанне і праверка выкупных здзелак. Разварстанне ўгоддзяў і выкупныя здзелкі, на думку названых губернскіх прысутнасцей, патрабавалі спецыяльнага знаёмства з агульнымі ўмовамі побыту і з мясцовымі асаблівасцямі кожнага маёнтка, а таксама вопыту па рэалізацыі правілаў палажэнняў 19 лютага 1861 г. [4, с. 5].

На падставе аналізу дасланых губернскімі па сялянскіх справах прысутнасцямі вынікаў абмеркавання пастаўленых у цыркуляры ад 30 кастрычніка 1862 г. пытанняў, Міністр унутраных спраў лічыў мэтазгодным аб'яднаць міравыя ўстановы (міравых пасрэднакаў і міравых суддзяў). Ён адзначаў, што такая мера ўзвысіла б іх значэнне. Калі б міравыя суддзі вырашалі і справы, якія адносіліся да палажэнняў 19 лютага 1861 г., гэта пашырыла б іх знаёмства «з рознымі бакамі народнага жыцця» і, такім чынам, дазволіла б больш грунтоўна падыходзіць да разбору кожнай судовай справы і мець больш моцны ўплыў да прывядзення бакоў да міравага пагаднення [4, с. 6]. Пры гэтым самі абавязкі міравых суддзяў, якія страцілі выключнае судовае значэнне, мелі б для іх больш «жыццёвага інтарэсу» [4, с. 6]. П. А. Валугеў лічыў, пакінуўшы асобныя ўстановы па сялянскіх справах, ёсць магчымасць, што гэтыя ўстановы стануць падобнымі да акруговых кіраванняў дзяржаўнымі маёмасцямі і тым самым перавысяць паўнамоцтвы, якія вызначаны законам [4, с. 6].

Міністр унутраных спраў згаджаўся з меркаваннем большасці губернскіх прысутнасцей, што сялянскую справу нельга лічыць скончанай толькі з увядзеннем устаўных граматаў і, адпаведна, адразу ліквідаваць інстытут міравых пасрэднакаў, на яго думку, было немэтазгодным [4, с. 6–7].

У асноўным прапаноўваў П. А. Валугеў зводзіліся да наступнага: 1) да ўвядзення агульных міра-

вых судаў у якасці часовай падрыхтоўчай меры пашырыць кола судова-паліцэйскіх функцый міравых пасрэднакаў, усклаўшы на іх разбор малаважных праступкаў і малакоштных іскаў; 2) паскорыць увядзенне новых судовых устаноў, а пры ўвядзенні, перадаваць ім абавязкі міравых пасрэднакаў; 3) у тых губернях, дзе ўвядзенне «агульных міравых суддзяў» не будзе рэалізавана да заканчэння трохгадовага тэрміну, на які прызначаны міравыя пасрэднікі, пакінуць апошніх да выбарнага агульных суддзяў; 4) губернскія прысутнасці павінны скласці і падаць у МУС свае прапановы па памяншэнні колькасці міравых участкаў, калі яны перавышае запатрабаванне і абцяжарвае землеўладальнікаў і сялян [4, с. 12].

Галоўны камітэт не згадзіўся на неадкладнае скасаванне інстытута пасрэднакаў, але прызнаў неабходным паступовае памяншэнне колькасці міравых участкаў. 26 ліпеня 1863 г. быў прыняты закон «Аб скарачэнні колькасці і складу мясцовых па сялянскіх справах устаноў», у якім прапаноўвалася скараціць колькасць участкаў міравых пасрэднакаў з такім разлікам, каб у кожным участку было не больш за 15 тыс. рэвізскіх душ, улічваючы не толькі былых памешчыцкіх сялян, але і іншых іх катэгорый (дзяржаўных, дварцовых і ўдзельных) [5].

Пасля гэтага пачалося скарачэнне міравых участкаў і колькасці міравых пасрэднакаў. Міністр унутраных спраў адзначаў у якасці прычын такога працэсу, з аднаго боку, значнае памяншэнне абавязкаў міравых пасрэднакаў і, з іншага – імкненне да «палягчэння земства ў выдатках па ўтрыманні міравых устаноў» [6, л. 33–33 зв.]. «Памяншэнне заняткаў» вынікала з ліквідацыі абавязковых адносін паміж сялянамі і памешчыкамі ў заходніх губернях і стварэння паверачных камісій. У выніку ў кампетэнцыю міравых пасрэднакаў у краі больш не ўваходзіў шэраг былых абавязкаў: 1) разбор спрэчак і скарг, што ўзнікала з-за нявырашанасці пазямельных адносін паміж памешчыкамі і сялянамі; 2) зацвярджэнне ў правільнасці складання і засведчання дабрачынных умоў паміж памешчыкам і сялянамі; 3) амаль усе распарадчыя справы. З гэтага часу абавязкі міравых пасрэднакаў абмяжоўваліся галоўным чынам разборам спраў, што ўзнікала паміж сялянамі па справах сялянскага самакіравання, і ў вырашэнні спраў судова-паліцэйскага разбіральніцтва. Пры гэтым пасрэднік павінен быў удзельнічаць у рабоце паверачнай камісіі ў яго участку.

Вялікі ўплыў на дзейнасць міравых пасрэднакаў мела і тое, што ў якасці ўрадавай меры па барацьбе з паўстаннем, у адпаведнасці з указам ад 18 красавіка 1863 г., пасады міравых пасрэднакаў на тэрыторыі Беларусі былі замешчаны чыноўнікамі па прызначэнні ўрада, а ўказам ад 27 мая 1864 г. усе службовыя месцы ў краі, а таксама і іх начальнікі, якія мелі непасрэднае дачыненне да народа, павінны былі быць заменены выключна асобамі рускага паходжання [7, с. 204].

У выніку праведзенай рэарганізацыі ў 35 паветах сучаснай тэрыторыі Беларусі з 153 участкаў міравых пасрэднакаў, створаных у 1861 г., у 1864 г. засталася 98 (64,1%) [8].

На працягу 60-х гг. XIX ст. у МУС паступалі шматлікія нараканні на дзейнасць міравых пасрэднакаў з розных губерняў. Таму новы міністр унутраных спраў А. Е. Цімашаў у 1868 г. склаў дакладную запіску аб неадкладным скасаванні пасады міравых пасрэднакаў і размеркаванні іх функцый паміж судовымі органамі, павятовай паліцыяй і асаблівымі папчыцелямі над сялянствам, прызначанымі з мясцовых памешчыкаў і падначаленых губернатару. Аднак гэты праект не быў зацверджаны. У 1873 г. А. Е. Цімашаў прадставіў у Галоўны камітэт новы праект аб паступовым скасаванні інстытута міравых пасрэднакаў. Міністр унутраных спраў лічыў гэту пасаду «не толькі мала карыснай ці зусім лішняй, дарэмна абцяжарваючай земскія сметы большасці губерняў, але і ў многіх выпадках шкоднай, што ўяўляла значную перашкоду для губернскай адміністрацыі ў адносінах канкрэтнага і хуткага выканання ўскладаемых на яе абавязкаў» [1, с. 37].

Праект 1873 г. абмяркоўваўся ва ўрадавых колах і выліўся ў форму закона 27 чэрвеня 1874 г., па якім ва ўнутраных губернях інстытэт міравых пасрэднакаў быў ліквідаваны [9]. Іх абавязкі ўскладаліся на павятовыя па сялянскіх справах прысутнасці і неад'емных членаў гэтых устаноў, а таксама на агульныя паліцэйскія, судовыя і натарыяльныя ўстановы.

Закон 1874 г. распаўсюджваўся на тры губерні імперыі, дзе былі ўведзены як земскія, так і міравыя судовыя ўстановы па статутах 1864 г. (арт. 1) [9]. Таму ў заходніх губернях працягваў дзейнічаць інстытэт міравых пасрэднакаў, які ў Віцебскай, Магілёўскай і Мінскай губернях быў скасаваны ў 1878 г. [10], а ў Віленскай і Гродзенскай захаваны да 1904 г., таму тут пасада неад'емнага члена павятовых па сялянскіх справах прысутнасцей не ўводзілася.

Перад губернатарамі заходніх губерняў міністэрствам унутраных спраў было пастаўлена пытанне аб мэтазгоднасці ліквідацыі інстытута міравых пасрэднакаў на падначаленай ім тэрыторыі. У маі 1875 г. магілёўскі губернатар А. С. Дзямбавецкі ў прадстаўленні на імя міністра ўнутраных спраў адзначаў, што «з-за неразвітасці масы сялянскага саслоўя патрабуецца ўзмоцненае і пастаяннае назіранне» за дзейнасцю сялянскага самакіравання ў губерні [11, л. 73в.].

Мінскі губернатар М. В. Чарыкаў у сакавіку 1876 г. заўважаў, што на падставе вялікай колькасці скарг на дзейнасць службовых асоб сялянскага самакіравання ён пераканаўся, што «існаваўшае адзінаасобнае назіранне... нявыгадна адлюстроўваецца на правільнасці ходу спраў у валасцях, і разам з тым, і на побыце сялян». Па прычыне амаль поўнай непісьменнасці выбарных службовых асоб сялянскага самакіравання

апошнія апынуліся пад уладай пісараў, якія, «знаходзячыся ў поўнай залежнасці ад міравых пасрэднакаў, ці змяняюцца ці перамяшчаюцца імі з месца на месца па самаўпраўнасці, або карыстаюцца асаблівай іх добразычлівасцю і паслабленнем і, такім чынам,... сяляне Мінскай губерні пазбаўлены ўсякага самакіравання...». Далей М. В. Чарыкаў адзначаў, што ў валасцях ўсё залежала выключна ці ад міравога пасрэднака, ці ад поўнасцю падначаленага яму пісара. Губернатар заўважаў, што былі выпадкі, калі «сяляне цэлыя гады стамляюцца пад бескантрольным цяжарам самаўпраўнасці і карысці; скаргі іх не толькі не знаходзяць абароны і праўды, але яшчэ больш спаганяюцца на іх жа саміх. Такое становішча спраў у валасцях... паказвае неабходнасць... увядзення ў дзейнасць (у Мінскай губерні. – С. Т.) Палажэння 1874 г. па пераўтварэнні мясцовых па сялянскіх справах устаноў» [11, л. 13–13 зв.]. М. В. Чарыкаў лічыў, што Палажэнне 27 чэрвеня 1874 г. «ліквідуе аднаасобную ўладу міравых пасрэднакаў па разборы скарг, рашэнні спраў і прызначэнні ці звальненні службовых асоб валаснога кіравання». Пасля перадачы гэтых абавязкаў калегіяльным павятовым па сялянскіх справах установам «назіранне за ходам спраў у валасцях будзе ўскладзена на кожнага з членаў названых прысутнасцей і павінна ўздзейнічаць больш дабрабытна... на развіццё самакіравання, на дабрабыт народа, на правільнасць ходу спраў у валасцях, на паспяховае паступленне казённых збораў» [11, л. 9].

У ліпені 1876 г. Э. В. Фрыш, кіруючы міністэрствам юстыцыі, адзначаў, што паколькі ў дзевяці заходніх губернях не ўведзены земствы, то і пасада неадменнага члена не магла быць «замешчана па выбары прадстаўнікоў мясцовага насельніцтва з асоб, якія карысталіся ... асаблівым яго даверам», і, па неабходнасці, павінны былі б займацца па меркаванні той жа ўлады, якая прызначала пасрэднакаў, гэта значыць – губернатара. «Такім чынам, – рабіў выснову Э. В. Фрыш, – па сутнасці, неадменныя члены ў заходніх губернях нічым не будуць адрознівацца ад сучасных пасрэднакаў, за выключэннем толькі іншага наймення пасады, а таму не ўяўляецца падстаў чакаць больш выдатных вынікаў іх дзейнасці» [11, л. 21]. Ён лічыў замену міравых пасрэднакаў і іх з'ездаў неадменнымі членамі і павятовымі прысутнасцямі да ўвядзення ў заходніх губернях земскага палажэння 1864 г. «заўчаснай і залішняй», а мэтазгодным меркаваў проста скараціць колькасць састаў міравых пасрэднакаў у губернях [11, л. 21 зв. – 22].

Праект закона абмяркоўваўся ў Аб'яднанай прысутнасці Галоўнага Камітэта аб уладкаванні сельскага стану і Дэпартаменту Дзяржаўнай эканоміі па прадстаўленні міністра ўнутраных спраў. Меркаванні Агульнага сходу Дзяржаўнага Савета 4 красавіка 1878 г. зацвердзіў Аляксандр II. У выніку дзейнасці закона 1874 г. было распаўсюджана толькі

на Віцебскую, Мінскую і Магілёўскую губерні [10]. Аднак у яго былі ўнесены істотныя змены. Тыя асаблівасці, якія набыло новае Палажэнне ў беларускіх губернях, тлумачацца адсутнасцю ў краі зямскіх устаноў і дваранскіх сходаў.

Такім чынам, спробы аб'яднаць інстытут міравых пасрэднякаў і міравых суддзяў напярэдадні правядзення судовай рэформы 1864 г. не дасягнулі чакаемых вынікаў. Губернскія па сялянскіх справах прысутнасці Беларусі лічылі, што перадача функцый міраваго пасрэдняка па пазямельным уладкаванні сялянства міравому суддзю не будзе карыснай для справы. Пры гэтым міністэрства ўнутраных спраў і мясцовая адміністрацыя імкнуліся да пашырэння магчымасцей уплыву на міравых пасрэднякаў. У канцы 60 – пачатку 70-х гг. XIX ст. урад рыхтаваўся да поўнай ліквідацыі інстытута міравых пасрэднякаў у краіне, што і было рэалізавана законам 1874 г. Паколькі ў Беларусі не існавалі зямскія ўстановы, то павятовыя па сялянскіх справах прысутнасці былі ўтвораны ў Віцебскай, Мінскай і Магілёўскай губернях у 1878 г. з істотнымі асаблівасцямі, а ў Віленскай і Гродзенскай губернях да 1904 г. працягваў дзейнічаць інстытут міравых пасрэднякаў.

ЛІТАРАТУРА І КРЫНІЦЫ

1. Дружинин, Н. М. Русская деревня на переломе 1861–1880 гг. / Н. М. Дружинин. – М. : Наука, 1978. – 288 с.
2. Положение о губернских и уездных по крестьянским делам учреждениях // Полное собрание законов Российской империи (далее – ПСЗРИ). – 2-е собр. – Т. 36 (1861 г.). – Отд. I. – СПб., 1863. – № 36660.
3. Общее положение о крестьянах, вышедших из крепостной зависимости // ПСЗРИ. – 2-е собр. – Т. 36 (1861 г.). – Отд. I. – СПб., 1863. – № 36657.
4. Отзыв министра внутренних дел относительно слияния специальных мировых по крестьянским делам учреждений с общими судебными мировыми учреждениями – [Б. м.], [Б. г.]. – 324 с.
5. О сокращении числа и состава местных по крестьянским делам учреждений // ПСЗРИ. – 2-е собр. – Т. 38 (1863). – Отд. I. – СПб., 1866. – № 39915.
6. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі ў г. Мінску. – Ф. 242. Воп. 1. Спр. 415. Переписка с Минским губернским правлением с изложением содержания указов Сената, циркуляров

и предписаний Минского губернатора по вопросам устройства и управления крестьянами в связи с реформой 1861 г.

7. Жытко, А. П. Дваранства Беларусі перыяду капіталізму. 1861–1914 гг.: манаграфія / А. П. Жытко. – Мінск : БДПУ, 2003. – 233 с.
8. Падлічана па: Отзыв министра внутренних дел относительно слияния специальных мировых по крестьянским делам учреждений с общими судебными мировыми учреждениями. – [Б. м.], [Б. г.]. – С. 4–10, 27–30, 58–65; Памятная книжка Витебской губернии на 1864 год / под ред. А. М. Семеновского. – СПб. : В типографии К. Вульфа, 1864. – С. 270–274; Памятная книжка Минской губернии на 1864 год. – Минск: Губернская типография, 1864. – С. 146–148; Памятная книжка Виленской губернии на 1864 год. – Вильно : В типографии А. Сыркина, 1864. – С. 146, 151–152, 157, 163; Памятная книжка Гродненской губернии на 1864 год. – Гродно: В Типографии Гродненского губернского правления, 1864. – С. 19–22; Памятная книжка Могилевской губернии на 1864 год. – Могилев на Днестре : Тип. Губ. правления, 1864. – С. 75, 90, 101, 115, 128, 139, 152–153, 168, 181–182, 191, 202.
9. Высочайше утвержденное Положение об изменении в устройстве местных учреждений по крестьянским делам // ПСЗРИ. – Собр. 2-е. – Т. 49 (1874 г.). – Отд. I. – СПб., 1876. – № 53678.
10. Об упразднении должностей Мировых Посредников в губерниях Минской, Витебской и Могилевской // ПСЗРИ. – Собр. 2-е. – Т. 53 (1878 г.). – Отд. I. – СПб., 1880. – № 58352.
11. Расійскі дзяржаўны гістарычны архіў у г. С.-Пецярбургу. – Ф. 1405. Воп. 74. Спр. 6700. Дело об упразднении мировых посредников в девяти западных губерниях.

SUMMARY

The reasons for the liquidation of the institute of conciliators and their congresses, the further delegation of their powers to the collegiate institutions (the provincial agency for peasant affairs) are analyzed in the article. The position of the provincial agencies (presences) in Belarus over alleged government devolution from conciliators to judges is examined. The political causes of the law (passed in 1874) implementation delay in the province are revealed. The views of central and local authorities representatives regarding the establishment of the provincial agency for peasant affairs in Belarus are shown. The evolution of the government position on this problem is analyzed.

Паступіў у рэдакцыю 22.01.2015 г.

УДК 94(476) «1848»: [37:63]

Т. Н. Марченко,

аспірант кафедры історыі Беларусі і славянскіх народаў БГПУ

РЕАЛИЗАЦИЯ ПОЛОЖЕНИЯ 1848 г. О СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ В БЕЛАРУСИ

В мае 1847 г. проект Положения о Горы-Горечком земледельческом институте и его штате, подготовленный Ученым комитетом Министерства государственных имуществ, был рассмотрен и утвержден Советом МГИ [1, с. 111]. Но только через год (30 июня 1848 г.) в результате противодействия бюрократии Министерства народного просвещения было утверждено новое Положение, по которому высший разряд земледель-

ческой школы был преобразован в Горы-Горечкий земледельческий институт – высшее учебное заведение по образцу и структуре университета [2].

Благодаря последовательной и слаженной работе, личному энтузиазму профессорско-преподавательского состава, именно в начальный период существования Горы-Горечкой земледельческой школы был заложен фундамент дальнейшего процветания, что позволило ей за короткий отрезок